

оберігає високий рейтинг інституту і світлу пам'ять свого попередника. Її зусиллями й клопотами в інституті створено музей академіка Зязюна І. А., відкрито меморіальну дошку, інституту присвоєно ім'я видатного вченого.

Одним із численних шанувальників світлої пам'яті академіка Зязюна І. А., його науковим послідовником є професор Романовський Олександр Георгійович. Він є організатором і реалізатором традиційних щорічних міжнародних науково-практичних конференцій «Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів». І незважаючи на вкрай складну для Харкова воєнну ситуацію, чергова VIII міжнародна конференція успішно проводиться 23 – 24 травня 2024 р., за що ми щиро вдячні людині великої душі професору Романовському Олександру Георгійовичу.

Теорія і практика педагогічної майстерності академіка Івана Андрійовича Зязюна, нестандартні форми, методи, засоби й прийоми едукації людини ще чекають своїх дослідників. А сьогодні можна лише констатувати мудру народну істину: життя людське коротке, а пам'ять і слава вічні. Це про нього.

#### **Література:**

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
2. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І, Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.

*Олександр Лавріненко*

*м. Київ, Україна*

### **МУДРІСТЬ, ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ, НАПОЛЕГЛИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ У НАУКОВО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ І.А. ЗЯЗЮНА (1938-2014 рр.)**

В сучасній українській системі освіти, особливо в часи війни точаться гострі дискусії щодо непотрібності вчителя в царині учіння і виховання. Навіть деякі горе-реформатори освітньої галузі обстоюють ідею суцільної заміни особистості вчителя штучним інтелектом, вважаючи, що голограма, задалегідь уподібнена вчителю, може замінити педагога у загальноосвітній чи

професійній школах. «Напади» переважно на педагогічні ВЗО, обстоювання ідей їх об'єднання із технічними ВЗО, зокрема в умовах війни, непрофесійні дискусії щодо функціонування фахових педагогічних коледжів повинно в умовах сьогодення бути розцінено як саботаж і зрадливість. Десанти західноєвропейських та американських експертів, які міцно «вп'ялись» у керівні структури освітньої сфери зраненої війною України, використовуючи почасти брудні технології, паразитуючи на неоціненних надбаннях української педагогічної і психологічної науки, а також доморощені посіпаки-вчені, які за гроші ладні «і батька зрадити», підспівуючи своїм «роботодавцям», роблять усе, аби знищити національну педагогічну сферу, безопочуттєвити українського вчителя, викладача ВЗО, вихователя ЗДО. Їхнє опосередковане завдання – зруйнувати із середини Україну, позбавивши школу вчителя – особи мудрої, професійної, інтелігентної, здатної впливати на інтелект, волю й почуття своїх вихованців.

Начасними, потрібними й актуальними в умовах російсько-української війни ХХІ ст. стають творчі ідеї і помисли видатного українця, педагога і філософа І.А. Зязюна, який лівову частку педагогічних розвідок присвятив формуванню особистості вчителя, зокрема рівням володіння педагогічною майстерністю, здатністю національних працівників освіти творити педагогічну дію, сповідуючи ідеали «Педагогіки добра» і добротворення в педагогіці.

У фондах кімнати-музею академіка Івана Зязюна, що функціонує в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України зберігається рукописний щоденник ученого, а також рукописи його статей і нотатків, присвячених становленню особистості вчителя, його поступі в царині психопедагогічної майстерності, діяльності-дії, розвитку комунікативних компетентностей у взаємодії з вихованцями. Ці матеріали дозволяють виокремити сутнісне бачення І.А. Зязюном системи педагогічної освіти України, зокрема стрижневого її складника – особистості вчителя.

І.А. Зязюн, ведучи мову про діалектику психології і педагогіки, відзначав: «Сучасна освіта-виховання передбачає не просто збагачення людської пам'яті суб'єктів учіння, що набуло сталості, а підготовку особистості до творчої дії, здатної до розвитку, вдосконалення, соціального життя, гідного людині та її людськості» [1]. Для вченого це означало, що педагог перш за все має досконало володіти численними складниками власного психологічного досвіду і своїх вихованців для досягнення висот творчого самоствердження. Беззаперечним стає той факт, що всі сфери психологічної науки тісно пов'язані між собою з педагогікою як проєктивною організуючою наукою розвитку психологічного досвіду людини. Проєкти педагогіки цілеспрямовані на впорядкування взаємодії двох основних домінуючих суб'єктів освіти – вчителя й учня. Там де починається взаємодія вчителя й учня, закінчується проєктивна педагогіка в плані дидактики і методики. В силу вступають закони психології, що акумульовані у психологічній педагогіці. Варто

відзначити, що українським педагогам і психологам давно відомо, що учіння-виховання – єдиний, неподільний процес. Але питання про оптимізацію процесу гармонійного розвитку особистості, як і на якому етапі можна й потрібно досягати максимального розквіту розумових здібностей і моральних якостей, розвитку емоційно-почуттєвої сфер людини й до цього часу залишається не вирішеним. Лише методологія і теорія психопедагогіки як науки здатні розв'язати цю важливу задачу. Власне ще у ХІХ ст. видатний педагог К.Д. Ушинський наголошував: «Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна передусім пізнати її також у всіх відношеннях» [6, с. 23].

Ведучи мову про особистість учителя, І.А. Зязюн акцентував увагу, перш за все, на провідних здібностях. Якщо бодай побіжно проаналізувати виокремлені вченим педагогічні здібності, то можна з упевненістю констатувати, що вони будуть невіддільними т.зв. «штучному інтелекту», що пропонується альтернативою вчителю-вихователю. Серед провідних педагогічних здібностей ним виокремлені такі:

- здібність робити навчальний матеріал доступним для учнів;
- розуміння вчителем учнів;
- творчість у роботі вчителя;
- здібність організовувати дитячий колектив;
- інтерес до особистості дитини;
- змістовність і яскравість мовлення, образність і переконливість мови;
- педагогічний такт;
- здібності пов'язувати навчальний предмет із життям;
- спостережливість стосовно дітей;
- педагогічна вимогливість тощо [5].

Для І.А. Зязюна стрижневою здібністю педагога ставала прихильність до дітей, що характеризується сердечною до них прив'язаністю, бажанням, прагненням чи навіть життєвою потребою працювати з ними. Налаштованість учителя до учнів виявляється у відчутті глибокого задоволення від педагогічного спілкування з ними, від можливості занурення у своєрідний дитячий світ, здатності впливати на розвиток дитячої психіки, в уважному, доброзичливому й чутливому ставленні до них (на противагу м'якості, безвідповідальності, сентиментальності й поблажливості), щирості й простоти у поведженні з дітьми [5].

І.А. Зязюн великого значення у науково-філософських нотатках відводив проблемам становлення авторитету українського вчителя. Вчений уважав, що ставлення учнів до авторитетного вчителя характеризується емоційним контекстом, емоційною насиченістю. Актуальними для сьогодення стають проблеми професійного впливу вчителя на вихованців в обрисах стресостійкості.

Причому стресостійкість в умовах війни для педагогічних працівників має розглядатися як професійно значима якість особистості. Вчений зазначав, що одним із важливих факторів соціальної адаптації до стресових ситуацій є розвинена соціально-психологічна толерантність (терпимість) особистості педагога [5].

Великого значення у своїх наукових розвідках І.А. Зязюн приділяв таким визначальним рисам українського педагога як мудрість, толерантність, вишукана манера спілкування, інтелігентність. На переконання філософа ці визначальні характеристики особистості вчителя мають бути акумульовані в його професійному іміджі. І.А. Зязюн на сторінках свого щоденника писав: «У сучасному українському просторі, що втратив чимало високих образних орієнтирів професія вчителя втратила вагомі соціальні висоти, а необхідність її реабілітації не викликає сумнівів. Звичайно, необхідна державна підтримка педагога. Але чи завжди економічний чинник визначає імідж учителя і ставлення до нього з боку учнів, батьків, державного істеблішменту? Що можуть зробити самі вчителі, щоб підняти престиж їхньої професії? Ставлення до іміджу у самих педагогів неоднозначне. Негативно відносяться до іміджу представники старшого покоління педагогів усіх рівнів освіти, що розуміють його як «маску»(личину). Вони переконані в пріоритетності внутрішнього змісту над зовнішнім і вважають, що основне «бути, а не вважатися» [3].

Скільки було критики на адресу молодого ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка І.А. Зязюна у 80-90-х рр. ХХ ст., навіть звинувачень в авторитаризмі, коли студенти педагогічного вузу зобов'язані ходити до закладу в краватках («зязюнчиках»), а майбутні вчительки – в ошатних платтях, з помірним макіяжем, охайною зачіскою. Так, сьогодні це неспростовна дивина для молодої людини, навіть якийсь незрозумілий анахронізм, але для того часу формування культури зовнішнього вигляду, мовленнєва вишуканість, своєрідна інтелігентність були в пріоритеті. І.А. Зязюн переконував, що вчитель – це «франт», від його іміджу, здатності через власний зовнішній вигляд, манеру спілкування, високий рівень освіченості і гречності залежить рівень вихованості учнів, подальший поступ молодої людини. Ті студенти, які пройшли «Школу педагогічної майстерності Івана Зязюна» у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка, можуть принаймні пригадати: одягаєш «зязюнчик» перед дзеркалом – обов'язково звернеш увагу на те, чи випрасувані брюки, чи начищене взуття, яка зачіска, чи вдало пасує до «зязюнчика» сорочка й інше. Педагогічний вуз готував справжнього Вчителя, не лише особу, яка знає свій предмет, володіє методиками викладання, основами педагогіки й психології. Випускники Полтавського педагогічного в переважній більшості ставали взірцем для міських і сільських громад не лише Полтавщини, а й багатьох регіонів колишнього Радянського Союзу.

Безумовно, у суспільній свідомості існує, в першу чергу, імідж професії вчителя, що

узагальнює найбільш загальні характеристики, притаманні різним педагогам, закріплює їх у вигляді образу-стереотипу. Суспільство, породжуючи вимоги до професіонального іміджу впливає на його зміст. Але із покоління в покоління незмінними залишаються такі якості «ідеального вчителя», як мудрість, інтелігентність, любов до дітей, доброзичливість, щирість, здатність до спілкування. І.А. Зязюн постійно переконував у тому, що вчитель – основний інструмент педагогічного процесу. Його особистісні якості, досвід, зовнішність, манери, поведінка – все впливає на учня. Спільний характер педагогічної діяльності передбачає необхідність високого рівня підготовки вчителя і його постійного самовдосконалення.

Важливості набуває педагогічна спрямованість особистості вчителя. Це, передусім, мотиваційна зумовленість дій, вчинків, усієї поведінки людини конкретними життєвими цілями, джерелами яких є потреби, суспільні вимоги до його особистості [2].

І.А. Зязюн одним із перших звернув увагу на той факт, що основою професійної діяльності-дії українського вчителя має стати деонтологія – наука про нормативні моральні позиції, якими необхідно керуватися педагогу в процесі спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами. Керуючись педагогічним обов'язком і відповідальністю, учитель завжди поспішає допомогти дітям і дорослим, усім, хто цієї допомоги потребує в межах своїх прав і компетентностей. Він вимогливий до себе, беззаперечно сповідує кодекс педагогічної моралі:

1)учитель самовіддано працює, не рахуючись із часом, підчас навіть здоров'ям і життям, а власне у самовідданості педагога знаходить вияв мотиваційно-ціннісне відношення до праці;

2)педагог тактовний, у чому є водночас і відчуття міри, й свідоме дозування дії, й здібність її проконтролювати, врівноваживши одну дію іншою системою педагогічних операцій. Тактика поведінки вчителя у будь-якому випадку полягає у тому, щоб передбачаючи наслідки дії, обрати відповідний стиль і тон, час і місце педагогічної дії, а також провести своєчасне їх корегування. Педагогічний такт залежить від особистих якостей педагога, від кругозору, культури, волі, громадянської позиції й професійної майстерності. Він є тією основою, на якій виростають довірливі стосунки між учителем і учнями;

3)педагог справедливий, бо педагогічна справедливість – мірило об'єктивності вчителя, рівня його моральної вихованості;

4)педагог гуманний, оскільки підтримує і цим забезпечує здоров'я дітей, створює умови для повноцінного фізичного й духовного розвитку з урахуванням статі, віку, індивідуальності;

5)педагог щирий і сердечний, добрий, справедливий, розуміє дитячі проблеми, допомагає дитині, терплячий, вимогливий;

б)педагог не нав'язує свою думку, не принижує дитяче достоїнство, не використовує тілесні покарання, не обмежує свободу, не позбавляє дитину їжі, сну тощо [2].

Для І.А. Зязюна наполегливість, толерантність, інтелігентність вчителя були беззаперечними, оскільки ці риси акумулювалися в образі Учителя-Майстра. Виступаючи на методологічному семінарі НАПН України 30.10.2013 р., вчений відзначав: «Учитель-Майстер у суспільстві є основною складовою продуктивних сил. Він довічно залишається в психологічному досвіді учня зразком для наслідування й генерування енергії позитивного естетичного почуття щастям учіння зі вчителем у дитинстві. Педагогічна дія вчителя-майстра, як правило, стабілізує потребу учня в учінні і самонавчанні. А гуманістичне, товариське, батьківське ставлення вчителя до учня мотивує його пізнавально-виховний успіх» [4].

Можна з упевненістю стверджувати, що якість української освіти залежить виключно від учителя. Якісні показники особистості також багато в чому залежні від якості освіти, а отже і від учителя, від його високого рівня підготовки, педагогічної майстерності, рівня вихованості. А штучний інтелект в жодному разі не може замінити природну потребу дитини в спілкуванні, зокрема у взаємодії із учителем – мудрим, інтелігентним, вихованим, справжнім орієнтиром для життєвого поступу кожного українця.

#### Література:

1. Зязюн І.А. Діалектика психології і педагогіки: спільне і відмінне: рукопис. (Архів академіка Зязюна І.А. кімнати-музею ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України).
2. Зязюн І.А. Діяльність і дія у вимірах педагогічної професії: рукопис. (Архів академіка Зязюна І.А. кімнати-музею ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України).
3. Зязюн І.А. Імідж педагога: рукопис. (Архів академіка Зязюна І.А. кімнати-музею ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України).
4. Зязюн І.А. Невикористані ресурси психолого-педагогічної науки в розвитку особистості. Виступ на методологічному семінарі НАПН України 30.10.2013 р.: рукопис. (Архів академіка Зязюна І.А. кімнати-музею ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України).
5. Зязюн І.А. Психологія особистості вчителя і артистичної діяльності вчителя: рукопис. (Архів академіка Зязюна І.А. кімнати-музею ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України).
6. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти т. Т.5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Київ: Рад. Школа, 1955, 430 с.